

Devierea Cruciadei a IV-a: act spontan sau premeditat?

Vlad SOFRONIE

La fel cum se întâmplase la sfârșitul secolului al XI-lea, când papalitatea, prin Urban al II-lea, a dat imboldul necesar plecării în cruciadă, și acum, după 100 de ani sarcina i-a revenit de asemenea Sfântului Scaun. Noul papă, fostul cardinal, Giovanni Lotario – Inocențiu al III-lea, a fost ales într-un moment când Biserica occidentală avea trei probleme majore: de a redobândi puterea în Țara Sfântă, de a se opune ereziilor, precum și purificarea pe sine¹. Dintre toate atribuțiile sau planurile sale, un singur gând îl preocupa încă din momentul alegerii sale în scaunul papal și anume – o cruciadă. Încă la începutul anului 1198, o expediție germană a dat greș în Siria, iar pentru papă devine o necesitate de a căuta ajutor pentru Țara Sfântă. Însuși papa dorea ca războiul sfânt să fie planificat, să fie controlat și îndrumat îndeaproape de el. Pentru aceasta dorea să se ocupe personal de negocierile cu orașele italiene în vederea transportării cruciaților pe mare². Röscher este de părere însă că Inocențiu al III-lea a fost preocupat în primele șase luni ale pontificatului său mai degrabă de problemele italiene și nu a avut nici un plan prestabilit pentru o cruciadă³.

În Occident, după moartea lui Henric al VI-lea a izbucnit un război civil între Filip de Suabia, fiu al lui Barbarossa, fratele lui Henric al VI-lea și reprezentant al Hohenstaufenilor, și welful Otto al IV-lea de Brunswick, fiul lui Henric Leul, acesta din urmă susținut de papa Ino-

¹ Joseph Gill, *Byzantium and the Papacy 1198 – 1400*, New Brunswick, New Jersey, 1979, p. 9.

² Johannes Haller, *Das Papsttum, Idee und Wirklichkeit*, V III, München, 1965, p. 214.

³ Heinrich Röscher, *Papst Innozenz III und die Kreuzzüge*, Göttingen, 1969, p. 51.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

cențiu al III-lea. Interesele Casei de Hohenstaufen nu au fost niciodată aceleași cu ale papalității⁴.

Noul împărat bizantin Alexios al III-lea avea în comun cu noul papă aversiunea față de Filip de Suabia. În primul rând să nu uităm că soția lui Filip era Irina, fiica lui Isaac al II-lea, pe care îl orbise și detronase. Însă pe Inocențiu al III-lea îl atrăgeau mai multe motive, decât de a se apropia de împăratul bizantin. Papa era nerăbdător de a recupera pentru creștinătate terenurile sfinte din Palestina, iar în planul său cruciat vedea în Bizanț un ajutor esențial. Nu trebuie omis nici gândul său de a readuce concilierea între Biserica Ortodoxă și Catolică și de a realiza această comuniune sub totală supremație papală⁵. O scrisoare a lui Inocențiu al III-lea către Alexios al III-lea din august 1198 vine ca un răspuns la o presupusă ambasadă bizantină trimisă în Vest. Cererile papei sunt clare și anume: i se cere imperios împăratului bizantin de a supune Biserica bizantină Romei și de a face un efort substanțial în vederea recuceririi Țării Sfinte. Atât basileul cât și patriarhul Chamateros s-au arătat foarte prudenți în replica lor, atât recucerirea Palestinei, cât și uniunea bisericilor urmând a se înfăptui la voința lui Dumnezeu. Papalitatea nu accepta un conciliu ecumenic, în care să se stabilească reunificarea bisericilor, ci cerea imperios recunoașterea primatului Romei pentru viitoare discuții. În primul rând erau probleme de ideologie, în controversile dintre papalitate și bizantini. Ideea de cezaro-papism, prin care biserica era subordonată statului, acceptată de bizantini, nu putea fi tolerată de papalitate, mai ales după succesele pe care Biserica Romană le înregistrase în timpul conflictului investiturii⁶. Această corespondență dintre Alexios al III-lea și Inocențiu al III-lea subliniază clar care erau intențiile papalității la sfârșitul secolului al XII-lea. Ceea ce reiese limpede este faptul că papa era interesat încă din anul 1199 asupra a două obiective: o nouă cruciadă și reunificarea bisericilor sub primatul Romei. Cele două obiective vor deveni unul singur, după cum vom vedea din desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Foarte important de semnalat este faptul că, la acea dată, Occidentul, prin vocea

⁴ John Godfrey, *1204. The Unholy Crusade*, Oxford, 1980, p. 34.

⁵ Joseph Gill, *op. cit.*, p. 9.

⁶ Charles Brand, *Byzantium confronts the West 1180-1204*, Cambridge, 1968, p. 225 – 228; Joseph Gill, *op. cit.*, p. 12 – 13.

Vlad Sofronie

papalității, cerea supunerea fără condiții a Bisericii de la Constantinopol față de Roma.

Încercarea de a-i determina pe bizantini cu forța să constituie vârful de lance al cruciadei pornite din Vest împotriva necredincioșilor arată faptul că papalitatea nu concepea altceva decât manevrarea Imperiului Bizantin după propriile interese. Tonul direct și imperativ pe care îl folosește Inocențiu al III-lea trădează stăpânirea de sine și siguranța de care dădea dovadă papalitatea la acea vreme. După cum ne spune și Choniates, Occidentul știa la acea vreme de decăderea în care se găsea Imperiul din Răsărit.

În acea perioadă, pe lângă corespondența cu basileul bizantin, Inocențiu al III-lea era preocupat și de ideea unei cruciade decisive care să elibereze Țara Sfântă de sub dominația Islamului. Pregătirea și-a început-o printr-o scrisoare adresată patriarhului Aymar de Ierusalim, în care cerea un raport asupra regatului franc din Asia întrucât regii Ierusalimului fuseseră vasalii săi⁷. Momentul fusese foarte bine speculat de către papalitate. La fel ca în timpul primei cruciade, în Vest nu exista vreun împărat care să se fi putut opune. Moartea lui Henric al VI-lea, în septembrie 1197, a scăpat Biserica de o amenințare serioasă. Fiul lui Barbarossa nu a făcut un secret din ura pe care o avea față de Bizanț, nici față de politica sa de a crea un dominion mediteranean care, la rândul său, implica distrugerea Bizanțului. O cruciadă era inevitabilă pentru politica sa. Expediția germană care a atins Acra în 1197 trebuia să constituie doar preludiul invaziei uriașe pe care împăratul din Occident o planifica. Moartea lui neașteptată a dus la eșecul planului său de a deveni împăratul întregii creștinătăți. La urcarea pe scaunul papal, Inocențiu al III-lea s-a văzut scăpat de un rival periculos. Împărăteasa văduvă Constanța i-a oferit papei regatul sicilian și regență asupra fiului ei, Frederic. În teritoriul german, unde nu se aflase încă de nașterea lui Frederic, unchiul său, Filip de Suabia, lupta pentru tronul imperial cu rivalul său din Casa Welfilor, Otto de Brunswick. Moartea lui Richard al Angliei, în 1199, a dus și acolo la o luptă pentru tron între fratele său Ioan și nepotul Arthur Andrew. Regele Franței, Filip, se implica activ în

⁷ Steven Runciman, *A history of the crusades*, Cambridge, 1957, p. 108 cf. Röscher, *Regesta*.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

acest conflict și cum marii suverani din Occident erau preocupați de problemele interne, și de situațiile incerte atât din Germania, cât și din Anglia, papalitatea și-a urmat interesele. Autoritatea papală a fost restaurată în sudul Italiei, iar acum Inocențiu al III-lea își putea continua planul de a pune în mișcare o cruciadă. Un prim pas l-a făcut prin deschiderea negocierilor cu împăratul bizantin Alexios al III-lea în vederea uniunii celor două biserici, plan ce va duce la un eșec, după cum am văzut mai devreme⁸. Inocențiu al III-lea și-a făcut public planul asupra unui război sfânt împotriva sarazinilor, pentru recuperarea Țării Sfinte, într-o scrisoare generală adresată episcopilor din vestul Europei, la 15 august 1198.

Doi cardinali au fost însărcinați cu predicarea proiectului. Aceștia erau Soffredo, care avea misiunea de a vedea ce ajutor se poate primi din partea Veneției, și Petru de Capua, care era conducătorul de drept al cruciadei în ochii papei. Toate orașele, conții, baronii trebuiau să pună la dispoziția cruciadei oameni, pe o perioadă de doi ani, cavaleri care trebuiau finanțați din veniturile proprii. Prelații bisericilor trebuiau să contribuie și ei cu bani sau cu oameni în funcție de posibilități. Tuturor celor care fie deveneau „pelerini” în slujba crucii, fie ofereau suport omenesc sau material, li se promitea iertarea tuturor păcatelor. Cum situația în Occident la vremea aceea era destul de tulbură, apelul papei a rămas fără prea mare ecou. La sfârșitul anului, papalitatea s-a văzut nevoită să impună o taxă generală asupra clerului. Papa și cardinalii trebuiau să achite a zecea parte din veniturile lor ca taxă pentru anul următor. Alți clerici trebuiau să achite a paisprezecea parte din venituri, cu excepția unor ordine ca cistercienii, care achitau doar a cincisprezecea parte din venituri⁹.

Rezultatele au fost dezamăgitoare până în momentul în care de predicarea cruciadei s-a ocupat Foulques de Neuilly. Robert de Clari își începe istorisirea prin prezentarea predicilor lui Foulques de Neuilly pentru cruciadă. El, totuși, face o confuzie de date, prezentând ca anul predicării 1203 sau 1204. Foulques era însă deja mort în 1202¹⁰.

⁸ *Ibidem*, p. 109 – 110.

⁹ Donald E. Queller, *The Fourth Crusade, The Conquest of Constantinople 1201 – 1204*, Leicester, 1978, p. 2 – 3.

¹⁰ Robert de Clari, *La Conquete de Constantinople*, Paris, 1924, p. 3.

Vlad Sofronie

Villehardouin, în schimb, indică o dată aproximativă a începutului predicării cruciadei; în 1197 Foulques predica în Ile de France¹¹. Autorul din „*Devastatio Constantinopolitana*” își deschide lucrarea în timpul predicării cardinalului Petru de Capua în Franța din mandatul pontifical al lui Inocențiu al III-lea¹². Foulques de Neuilly era celebru pentru lipsa sa de teamă în fața principilor, o dovadă în acest sens constituind-o momentul când i-a ordonat regelui Richard să renunțe la mândria și avariția sa. La cererea papei, el a început să călătorească, să predice în favoarea cruciadei și să-i convingă pe oamenii simpli să pornească la luptă cu războiul sfânt¹³. Din moment ce atât în cronica lui Villehardouin, cât și în cea a lui Clari, se vorbește despre Foulques de Neuilly, este limpede faptul că acest cleric a avut un rol însemnat în predicarea cruciadei. Ralph de Coggeshall scrie în cronica sa că Foulques de Neuilly ar fi convins nu mai puțin de două sute de mii de oameni să ia crucea și să plece la cruciadă. Sunt evidente însă exagerările din acea vreme. Ralph era abatele mănăstirii Coggeshall din Essex, Anglia¹⁴.

Începutul formării unei armate propriu-zise a avut loc la un turneu cavaleresc ținut de contele Thibaut de Champagne la castelul său Ecry-sur-Aisne. Acest lucru se întâmpla în noiembrie 1199, la cincisprezece luni după ce Inocențiu al III-lea proclamase cruciada, la un an după ce Foulques de Neuilly a început predicarea ei și la șase luni de la data inițială stabilită de către papă în vederea plecării¹⁵. Două izvoare, Robert de Clari și Villehardouin își consacră primele capitole enumerării celor care au luat crucea. De Clari face mereu distincție între bogați și săraci în momentul când vorbește despre formarea armatei. El este singurul care remarcă alegerea lui Thibaut de Champagne ca șef al cruciaților.¹⁶ Ulterior ne vorbește despre decesul contelui survenit la scurt timp după alegerea sa. Aici face o nouă confuzie de date plasând moartea contelui în același timp cu cea a lui Foulques de Neuilly, dar, în realitate, clericul

¹¹ Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, Cluj, 2002, p. 25.

¹² „*Devastatio Constantinopolitana*”, p. 205, în: Alfred J. Andrea, *Contemporary Sources of the Fourth Crusade*, Boston, 2000.

¹³ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 2-6.

¹⁴ Ralph of Coggeshall, *Chronicle*, p. 207, în: Alfred J. Andrea, *op. cit.*

¹⁵ John Godfrey, *op. cit.*, p. 40.

¹⁶ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 4; Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 26 – 27.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

a murit cu un an mai târziu după Thibaut¹⁷. Trebuie precizat faptul că nici Foulques, nici Petru de Capua, nici Martin de Pairis nu au reușit să aibă același succes pe care l-au avut predicatorii primei cruciade. Martin de Pairis a propovăduit cruciada pe pământurile episcopiei de la Basel, din ordinul lui Inocențiu al III-lea. Gunther de Paris insistă în mod deosebit pe severitatea obiceiurilor lui Martin de Pairis pe care nu ezită să-l compare cu Sfântul Martin din Tours. Abatele Martin va părăsi Baselul pentru a se duce mai întâi la Verona cu un contingent restrâns de cruciați germani, oraș unde a locuit aproape opt săptămâni la episcopul orașului¹⁸.

La chemarea pentru cruciadă făcută metodic în tot apusul Europei, au răspuns, la început, doar cavalerii francezi. În 1199, ei s-au întrunit la Soissons pentru a stabili planul expediției, dar atunci și-au dat seama de numărul lor mult prea mic pentru a întreprinde ceva. Până la sfatul care s-a ținut la Compiègne, anul următor, numărul cruciaților a crescut suficient pentru a forma o armată. Cavalerilor francezi li s-au alăturat micii baroni cu slujitorii lor, pelerini, oameni fără niciun căpătâi. Orașele italiene interesate mai departe în obținerea de privilegii comerciale în Orient au promis să participe și ele. Pătura țărănimii nu a fost prea entuziasmată și doar puțini s-au încumetat să participe. Componenta aproape exclusiv nobiliară și orășenească a dat cruciadei a patra un caracter pregnant politic, cel religios estompându-se în ciuda eforturilor papei de a-l menține¹⁹.

Strategia pentru plecarea la cruciadă a fost greu de ales. Cum precedentă cruciadă a lui Barbarossa a demonstrat numeroasele dificultăți pe care expediția le-a întâmpinat pe uscat, s-a hotărât ca de această dată să se plece pe mare. Declinul Imperiului Bizantin făcuse ca nici un drum prin Balcani sau Anatolia să mai fie sigur. Cum nici un port francez nu era capabil să pună la dispoziția cruciaților numărul de corăbii necesare, armata cruciată s-a văzut nevoită a alege între cele trei mari orașe maritime italiene: Genova, Pisa sau Veneția al căror comerț contribuise

¹⁷ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 7 – 9.

¹⁸ Gunther von Pairis, *Die Geschichte der Eroberung von Konstantinopel*, Köln, Graz, 1956.

¹⁹ Donald Queller, *op. cit.*, p. 12 – 13.

Vlad Sofronie

esențial la dezvoltarea Apusului²⁰. Robert de Clari menționează că Genova și Pisa au fost primele puteri maritime spre care și-au îndreptat atenția cruciații. Totuși, cruciatul Robert de Clari se înșală, ținând cont că la vremea respectivă ambele, Genova și Pisa erau în declin. Conflictele repetate izbucnite între ele pentru supremație maritimă și comercială le-au slăbit forțele, astfel că erau incapabile a se concentra și asupra altor obiective mai îndrăznețe, în speță, cruciada. Cu siguranță că în alegerea Genovei s-au opus cavalerii francezi nemulțumiți de aportul genovezilor din timpul transportului armatei lui Filip August în timpul cruciadei a treia²¹. Au avut loc multe dezbateri referitoare la atitudinea lui Inocențiu al III-lea vis-à-vis de Veneția. Există păreri istoriografice care afirmă că pontiful nu ar fi fost de acord doar cu alegerea Veneției, ci chiar ar fi impus-o²². Alte surse ne vorbesc despre trimiterea de legați către cele două mari porturi, în vederea ajungerii la un consens menit să oprească conflictele dintre Pisa și Genova. Cum nici pisanii, nici genovezii nu au fost de acord cu oprirea războiului, papa nu a avut altă alternativă decât să-și îndrepte atenția către Veneția. Încă din 1198, papa trimise un legat spre Veneția, în speranța că îi va face să participe la cruciadă²³. Din capul locului era limpede că puterile maritime italiene erau interesate în a-și crea avantaje comerciale. Inocențiu al III-lea nici nu a încurajat, nici nu a descurajat alegerea Veneției. În situația existentă la acel moment, venețienii erau singurii capabili să susțină scopurile cruciadei²⁴.

Ideea de a ataca Egiptul mai întâi și de a se îndrepta apoi spre Palestina nu este menționată de Villehardouin în timpul discuțiilor de la Compiègne. Decizia finală de a se îndrepta spre Egipt mai întâi a fost luată de comitetul de șase oameni care au fost aleși pentru a face preparativele necesare declanșării cruciadei. Printre cei șase se număra și Villehardouin. Cronicarul ne menționează faptul că cei șase au luat decizia de a se apropia de Veneția, decizie acceptată ulterior în unani-

²⁰ John Godfrey, *op. cit.*, p. 36.

²¹ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 19.

²² Heinrich Röscher, *op. cit.*, p. 21.

²³ Achille Luchaire, *Innocent III*, V. I., Paris, 1908, p. 69.

²⁴ John Godfrey, *op. cit.*, p. 48; Steven Runciman, *op.cit.*, p. 111.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

mitate și de restul conților și baronilor²⁵. După cum am putut observa, preparativele pentru plecarea în cruciadă s-au desfășurat anevoios. Un factor se poate să-l fi constituit și tinerețea papei Inocențiu al III-lea care poate nu a fost luat în serios cu planul pe care îl avea. Cert este că situația existentă în acel moment în Europa Occidentală era destul de tulbură, conflictele interne și războaiele civile fiind la ordinea zilei. Marea masă a oamenilor simpli își pierduse interesul pentru cruciadă. În ciuda charismei sale, Foulques de Neuilly nu a reușit să aibă succesul lui Petre Eremitul de a atrage oamenii spre „a lua crucea”. Până la urmă însă, după eforturi considerabile făcute de papalitate, s-a „încropit” o armată. Plecarea în cruciadă depindea însă de Veneția.

Inovația pe care o încercau cruciații în cadrul acestei expediții, de a călători pe mare, se baza în mare parte pe ajutorul pe care sperau să-l primească de la republica italiană. Transportul nu putea fi asigurat decât de venețieni, iar în momentul când s-a plecat spre a negocia cu dogele condițiile transbordării era limpede faptul că reprezentanții cruciaților erau nevoiți să accepte cererile Veneției. Nevoia disperată de flota venețiană nu le lăsa cruciaților vreo șansă de a negocia de pe picior de egalitate cu dogele Enrico Dandolo. După ce s-a ajuns la un consens în vederea continuării planului lor de plecare, comitetul celor șase s-a deplasat la Veneția. Cei șase, care fuseseră împuterniciți spre a găsi o soluție cu dogele Veneției, erau: Geoffroy de Villehardouin, Milon Brebantul, Conon de Beithune, Alard Maquereau, Jean de Fraize și Gautier de Gaudonville. După multe amânări, delegații au reușit să ajungă la Veneția în primăvara lui 1201²⁶. Ceilalți cronicari au interpretări diferite: Robert de Clari crede că solii au mers mai întâi la Genova și la Pisa. În „*Devastatio Constantinopolitana*” se spune că Veneția a fost aleasă la sfatul papei, în timp ce „*Anonimul din Halberstadt*” crede că cei șase au fost însoțiți și de Bonifaciu de Montferrat la Veneția²⁷.

Dogele venețian era foarte bătrân, se pare că la alegerea sa în funcție în 1193 avea deja 80 de ani. Cruciații au fost amânați în repetate

²⁵ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 30.

²⁶ Geoffroy de Villehardouin, *La conquete de Constantinople*, Paris, 1958, p. 31.

²⁷ *Devastatio Constantinopolitana; The Deeds of the Bishop of Halberstadt*, în: Alfred J. Andrea, *op.cit.*, p.209 și 247; Robert de Clari, *op. cit.*, p.49.

Vlad Sofronie

rânduri. Mai întâi, dogele i-a primit cu senioria, dar abia după patru zile reprezentanții cruciaților au putut să-și spună cererile în fața consiliului său privat de șase membri. Cronica lui Villehardouin nu oferă nici măcar estimativ numărul cruciaților, pentru care cerea ajutorul flotei venețiene în vederea transportului. Cu siguranță, acest lucru nu se putea întâmpla din moment ce venețienii trebuiau înștiințați pentru câte persoane trebuie pregătită flota. Dogele le-a cerut un răgaz de opt zile pentru a se sfătui cu cei 40 de membri din Sfatul Mare. Trebuie precizat faptul că solii au fost primiți inițial de dogele Veneției și de Seniorie, apoi de Sfatul Mare format din 40 de membri. Cauza lor va fi adusă apoi în fața Marelui Consiliu al Pregaților format din mai bine de 500 de membri și, în fine, în fața adunării poporului²⁸. La început, venețienii au fost destul de circumspecți în a oferi un răspuns afirmativ, care i-ar fi făcut să piardă multe afaceri, mai ales dacă cruciada se îndrepta spre Egipt. Dogele i-a ținut două săptămâni până a ajuns la un acord cu consiliul său. După deliberări, Dandolo a venit cu o propunere: venețienii se angajau să asigure transportul pe vase a 4500 de cai, 4500 de cavaleri, 9000 de scutieri și 20000 de pedestrași. Venețienii se angajau să le asigure și hrană pentru un an. Vasele urmau să fie gata la 29 iunie 1202 de Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Se mai angajau să dea și 50 de galere, iar drept răsplată pentru serviciul lor cereau 85000 de mărci, care trebuiau plătite eșalonat. În tratat se prevedea de asemenea că vor beneficia de jumătate din cuceririle obținute²⁹. Tratatul a fost primit cu bucurie și mulțumire de Marele Consiliu al Pregaților. Încheierea festivă a tratatului s-a realizat în biserica Sfântul Marcu (San Marco), unde dogele și mai mulți venețieni „au luat crucea și au devenit cruciați”. Tratatul a fost oficial redactat între cele două părți, așa cum menționează și Villehardouin³⁰. Totuși nu avea specificată o destinație anume spre care să pornească cruciada. În secret, solii au căzut de acord cu sfatul celor șase al lui Dandolo ca expediția să se îndrepte spre Egipt. De acolo, Țara Sfântă putea fi recuperată mai ușor din mâinile musulmanilor. Destinația a fost cu siguranță un obiect de dispută încă de la întâlnirea

²⁸ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 41.

²⁹ Donald Nicol, *Byzantium and Venice*, Cambridge, 1988, p. 128.

³⁰ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 38.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

de la Compiègne. Baronii doreau alegerea Egiptului din considerente strategice și de acolo să meargă spre Palestina. Oamenii mai simpli aveau ca unic țel Ierusalimul. În ideea de a atrage cât mai mulți oameni pentru cruciadă, s-a păstrat liniștea asupra destinației viitoare. O eventuală anunțare a numelui Egipt ar fi creat doar dezordine și dezacorduri. Odată ce se vor fi adunat toți la Veneția s-ar fi creat o anumită legătură între cruciați, iar influența liderilor ar fi crescut³¹.

Pregătirea corăbiilor pentru transportul a 33 500 de oameni, plus cele cincizeci de galere, solicită un mare efort financiar, chiar și pentru republica maritimă de la Adriatică. Robert de Clari menționează că dozele a suspendat comerțul venețian pentru un an și jumătate spre a se concentra asupra pregătirilor pentru flotă. Villehardouin ne comunică faptul că venețienii au pus de trei ori mai multe vase la dispoziție față de câți cruciați au apărut la Veneția. Dacă la asediul Constantinopolului flota cruciaților număra în jur de 200 de vase, înseamnă că venețienii au pus la dispoziția armatei cruciate vreo 450 de vase. Tratatul a fost confirmat și binecuvântat de papalitate. Totuși în „*Gesta Innocentii*” este redată o scrisoare a papei către Dandolo din 25 februarie 1204, în care Inocențiu al III-lea spune că tratatul a fost binecuvântat doar după ce solii au fost înștiințați ca armata să nu se atingă de pământurile „acelui rege al Ungariei în vreun chip”. Scrisoarea continuă și se menționează că venețienii fuseseră în prealabil admonestați de a nu ataca sau a prejudicia în vreun fel țările creștine. *Gesta Innocentii*, fiind scrisă abia după 1208, la scurtă perioadă după ce papa a observat că expediția sa s-a soldat cu un eșec, este posibil să nu fie veridică. Tot aici biograful lui Inocențiu al III-lea menționează că în momentul binecuvântării tratatului de către papă, acesta le-ar fi impus acea obligație de a nu intra în conflict cu creștinii. Cum papa și-a exprimat dezaprobarea în 1202, în momentul atacării Zarei, este posibil ca biograful papal să fi mutat cu un an mai devreme această dată³².

Tratatul din 1201 va duce la apariția crizelor, una după cealaltă. Nimeni nu putea anticipa că acest tratat va schimba cursul cruciadei,

³¹ *Ibidem*, p. 43.

³² Donald Queller, *op. cit.*, p. 17, cf. *Gesta Innocentii*, p. 201.

Vlad Sofronie

întrucât cavalerii cruciați nu au reușit să-și îndeplinească obligațiile financiare³³.

La scurt timp după întoarcerea de la Veneția a lui Villehardouin, contele Thibaut a murit. Rolul său precis de conducător al planificatei cruciade a IV-a nu este clar definit. Robert de Clari ne spune că acest conte a fost ales spre a conduce cruciada la scurt timp înaintea morții sale. Cronicarul plasează greșit moartea sa înaintea tratatului cu Veneția. Cu siguranță că Robert face aceste confuzii deoarece el nu ajunsese încă la Veneția și nici nu avea acces la discuțiile dintre baronii influenți³⁴. Un fapt este limpede, și anume că Thibaut nu era singurul conducător al planificatei expediții în primăvara lui 1201. Cei șase, care au constituit solia cu Veneția, erau egali în drepturi, iar pe tratatul semnat cu republica de la Adriatică apar conții de Flandra, Champagne și Blois în această ordine³⁵.

Până la urmă alegerea unui conducător s-a făcut după multe dezbateri. Această onoare a avut-o Bonifaciu de Montferrat. Apreciat de nobilii italieni, recomandat de Filip August al Franței spre a conduce cruciada, legat prin alianță cu Filip de Suabia, agreat și de Inocențiu al III-lea, a fost alegerea perfectă.

Casa de Montferrat a jucat și un rol important în relațiile cu Bizanțul. În anul 1179, împăratul Manuel Comnenul a propus căsătoria dintre fiica sa Maria cu unul dintre fiii lui William cel Bătrân. Politica lui Manuel era de a câștiga de partea sa o familie puternică din Italia, care fusese loială inamicilor săi, Casa de Hohenstaufen. Cum Bonifaciu era deja căsătorit, la fel ca și Conrad, mezinul familiei Renier s-a căsătorit cu fiica lui Manuel, a doua în ordinea succesiunii la tron. Renier a primit Thessalonicul ca beneficiu. Ulterior, în luptele pentru tron care au urmat, cei doi soți au căzut victime lui Andronic I. Celălalt frate al lui Bonifaciu, Conrad, a condus trupele imperiale bizantine contra lui Alexios Branas în timpul domniei lui Isaac al II-lea Angelos. În momentul când Saladin amenința Palestina, Conrad a fost plecat ca aventurier să apere Țara Sfântă, dar curând a fost asasinat. Sărbătorile de Crăciun

³³ *Ibidem*, p. 18.

³⁴ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 56.

³⁵ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.* p. 50.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

din 1201, Bonifaciu le-a petrecut la vărul său Filip de Suabia. La curtea de la Hagenau și-au făcut apariția și Alexios al IV-lea, fiul împăratului bizantin detronat, Isaac al II-lea³⁶. Niketas Choniates spune că Isaac al II-lea nu a fost întemnițat, așa cum scriu celelalte surse, ci era liber și i s-a oferit un palat unde putea primi pe oricine.³⁷

Alexios al IV-lea a reușit să negocieze cu niște negustori pisani plecarea sa de la Constantinopol. Ulterior, el a ajuns la sora sa Irena, soția lui Filip de Suabia, căreia i-a cerut ajutor în vederea repunerii pe tron a tatălui său. Probabil că Alexios a ajuns la Hagenau în septembrie – octombrie, unde l-a întâlnit pe Bonifaciu. Amândoi nutreau sentimente de ură față de Bizanț. Bonifaciu își pierduse acolo frații, iar Alexios al IV-lea fusese deposedat de moștenirea sa la tron. Filip de Suabia intrase și el în discuție, dacă e să ținem cont că atât Barbarossa, cât și Henric al VI-lea au urmărit cucerirea Constantinopolului. Tatăl lui Bonifaciu, William cel Bătrân, auzise și el despre un astfel de plan într-un consiliu al lui Ludovic al VII-lea înainte de cruciada a doua. Atacarea Constantinopolului nu mai era o noutate. Cum însă Filip de Suabia avea probleme interne cu Otto al IV-lea, nu se putea implica activ în această cruciadă³⁸. Autorul *Gesta Innocentii* pune pe umerii Casei de Hohenstaufen atacul asupra Constantinopolului, Filip și Bonifaciu complotând urcarea pe tron a lui Alexios al IV-lea cu ajutorul armatei cruciate. Cucerirea latină a Constantinopolului este atribuită complotului dintre Filip de Suabia și Bonifaciu de Montferrat, prin care Casa de Hohenstaufen și-a atins obiectivul de a-și înlătura rivalul din Răsărit³⁹. Această supoziție, că Bonifaciu ar fi planificat la sfârșitul lui 1201 devierea cruciadei spre Constantinopol, nu este prea veridică. El nu putea avea control și asupra lui Balduin de Flandra sau Simon de Montfort, deși era conducătorul cruciadei.

Alexios al IV-lea s-a deplasat la începutul anului 1202 la Roma, unde a purtat discuții cu papa. În fața pontifului roman, Alexios al IV-lea s-a plâns despre problemele pe care i le-a făcut unchiul său, despre

³⁶ Donald Queller, *op. cit.*, p. 27-29.

³⁷ Niketas Choniates, *Historia*, Graz, 1959, p. 517.

³⁸ Donald Queller, *op. cit.*, p. 32.

³⁹ *Ibidem*, p. 33, *cf.* *Gesta Innocentii*, p. 292.

Vlad Sofronie

uzurparea acestuia și cum populația de la Constantinopol îl dorea pe el ca împărat. Nedorind să riște desfășurarea ulterioară a cruciadei, Inocențiu al III-lea l-a trimis pe Alexios al IV-lea înapoi la Curtea lui Filip de Suabia. Papa era în discuții cu Alexios al III-lea pentru uniunea bisericilor și, în plus, el îl susținea pe Otto al IV-lea în conflictul său cu Filip de Suabia. Filip de Suabia fusese chiar excomunicat de papă⁴⁰.

La scurt timp după vizita lui Alexios al IV-lea, Bonifaciu a ajuns și el la Roma, dorind să se consulte cu pontiful roman în vederea expediției pe care urma să o conducă. În mod indirect este posibil ca Bonifaciu să-i fi sugerat lui Inocențiu al III-lea posibilitatea de a pleca pe ruta Constantinopolului. Această idee nu îl încântase pe papă. Alexios al IV-lea nu îl impresionase pe papă, mai ales că tatăl său Isaac al II-lea nu îl numise moștenitor direct la tronul Imperiului. Inocențiu al III-lea și-a exprimat indignarea față de planul lui Bonifaciu și l-a avertizat ca expediția lor să-și urmeze cursul direct de eliberare a Țării Sfinte, nicidecum să intre în conflict cu alți creștini⁴¹.

De subliniat este faptul că în acel moment ideea de a relua ruta pe la Constantinopol reîncolțise în mințile occidentalilor. Filip de Suabia, deși nu participa la cruciadă, era interesat în slăbirea Imperiului de la Răsărit, rivalul Imperiului din Apus. Irena, soția sa, primea scrisori de la tatăl său detronat, Isaac al II-lea, în care acesta îi cerea să fie răzbunat. Alexios al IV-lea motiva că populația Imperiului îl dorește împărat și dorea sprijinul cruciaților în vederea atingerii obiectivelor sale. După problemele pe care le avuseseră frații săi în Orient, Bonifaciu ura Bizanțul și există posibilitatea ca această idee de a merge la Constantinopol să-l fi preocupat foarte tare după conjunctura existentă în acel moment în Imperiul Romano-German prin vizita lui Alexios al IV-lea.

De aici însă și până la devierea propriu-zisă a cruciadei este drum lung și, cum am prezentat mai sus, Bonifaciu, deși era liderul desemnat al cruciaților, nu putea avea autoritate asupra celorlalți baroni, la fel de importanți și bine văzuți ca și el. Cert este un lucru, și anume acela că, la conducerea cruciadei a patra, fusese desemnat cineva care, cu siguranță, nu avea sentimente de prietenie față de Bizanț.

⁴⁰ Joseph Gill, *op. cit.*, p. 17.

⁴¹ Donald Queller, *op. cit.*, p. 35 cf. *Gesta Innocentii*, p. 299.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

Odată stabilite detaliile privind plecarea în cruciadă, marea masă a armatei a început să se strângă cum era planificat la Veneția. Data plecării a fost stabilită pentru sfârșitul lui iunie 1202. Încă de la începutul îmbarcării către republica din lagună, Villehardouin menționează despre apariția primelor neînțelegeri în cadrul armatei cruciate. Dintre cei care își anunțaseră plecarea, unii au plecat pe altă cale spre Țara Sfântă.⁴² Lipsa unei unități colective în cadrul armatei cruciate se dovedise încă de la început. O teorie asupra acelor care au venit cu mare întârziere, sau nu au mai venit deloc la Veneția este aceea că nu agreau alegerea lui Bonifaciu Monferrat în fruntea cruciadei. Armata cruciată era formată în majoritate din franci, care nu puteau accepta să fie în subordinea unui marchiz din Lombardia, de care nu auziseră.

Despre un plan al marchizului pentru atacurile asupra Constantinopolului nu poate fi vorba la acea dată. Cu siguranță că atunci figuri proeminente ale cruciaților, ca Simon Montfort, Enguerrand de Boves și abatele Vaux de Cernay, și-ar fi pus în acel moment problema de a abandona armata, cum de fapt s-a și întâmplat ulterior. Robert de Clari nu menționează nimic acum și vorbește abia după cucerirea Zarei despre mărturisirea pe care a făcut-o Bonifaciu, în legătură cu întâlnirea sa cu Alexios al IV-lea, petrecută la curtea de la Hagenau⁴³.

Villehardouin, în schimb, vorbește despre primele contacte dintre Alexios al IV-lea și oastea cruciaților, în timpul adunării armatei la Veneția. Prințul Alexios al IV-lea a trimis mesageri de la Verona către marchizul de Montferrat și baroni în speranța primirii unui ajutor din partea cruciaților. Ambasada lui Alexios al IV-lea îi asigură pe baroni că magnații și elementele puternice din Constantinopol doreau să-l aibă pe prinț ca împărat⁴⁴. Oamenii simpli și marii cavaleri din cadrul armatei cum e cazul lui Robert de Clari, nu au fost informați asupra negocierilor purtate cu mesagerii lui Alexios al IV-lea.

Venețienii își îndeplineseră partea din angajament. Vasele erau pregătite pentru 33.500 de oameni, dar până la urmă au ajuns doar o treime din numărul acesta. Flota pe care se angajaseră să o plătească

⁴² Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 44.

⁴³ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁴ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 46.

Vlad Sofronie

cruciații era prea mare. Liderii cruciadei și-au donat averile spre a putea plăti o parte din sumă. Dar nici așa suma nu ajungea și lipseau în continuare 34000 de mărci din suma stabilită de 85000 de mărci⁴⁵. Rândurile armatei începuseră să se rupă. O parte dintre cruciați deveniseră suspicioși asupra tratatului. Episcopul de Autun și-a trecut direct compania de la Marsilia spre Siria. Alții, sub conducerea lui Reynald de Dampierre, deveniseră impacientați de întârzierea plecării la Veneția și și-au organizat propriile aranjamente de a pleca direct spre Acra. Cruciații simpli nu înțelegeau de ce trebuie să atace mai întâi Egiptul. Ei doreau să ajungă direct în Țara Sfântă și nu pricepeau obiectivul strategic de a ajunge mai întâi în Egipt. Starea lor de nemulțumire era amplificată tacit de venețieni, care nu aveau niciun interes în a ataca Egiptul. În primăvara lui 1202, mesageri venețieni au fost la Cairo, în Egipt, semnând un tratat comercial, după ce sultanul Al-Adil fusese asigurat de doge că nu va porni în vreo expediție împotriva Egiptului⁴⁶. În istoria lui William din Tyr există pasajul care vorbește despre mituirea venețienilor de către egipteni. Aceștia din urmă le-au dat numeroase daruri, au reînnoit privilegiile comerciale doar pentru simplul fapt ca venețienii să deturneze cruciada care urma a se îndrepta spre Egipt. Ernoul vorbește, la rândul-i, despre negocierile care aveau loc atunci între venețieni și sultanul egiptean⁴⁷.

Întârzierea plecării le crea probleme micilor cavaleri aflați pe Insula Lido. Robert de Clari ne vorbește că în momentul în care cruciații nu au reușit să-și achite obligațiile financiare, Dandolo i-a amenințat cu tăierea proviziilor de mâncare și apă. La fel ca și Villehardouin, el nu-i acuza pe venețieni, cei doi cronicari subliniind faptul că oamenii dogelui și-au îndeplinit obligațiile, dar banii cruciaților nu ajungeau pentru a plăti suma din contract⁴⁸. Gunther de Pairis nu vorbește nimic despre problemele financiare ivite în rândul armatei⁴⁹. Baronii l-au informat pe doge că sunt incapabili de a-și achita obligațiile financiare. În acest mo-

⁴⁵ Donald Nicol, *op. cit.*, p. 47.

⁴⁶ Steven Runciman, *op. cit.*, cf. Hopf, *Geschichte Griechenlands*, V.I, p. 118.

⁴⁷ John Godfrey, *op. cit.*, p. 55; Steven Runciman, *op.cit.*, cf. Ernoul, p. 345-346.

⁴⁸ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 54.

⁴⁹ Gunther von Pairis, *op. cit.*, p. 39.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

ment, dogele și consiliul său au venit cu propunerea ca armata cruciată să-i ajute pe venețieni să recucerească cetatea Zara de pe Coasta Adriaticii în schimbul datoriei neachitate. De ceva vreme izbucnise un război între republica din lagună și regele Ungariei pentru controlul Dalmației și a orașului cheie Zara, care trecuse de ceva vreme sub stăpânirea regelui maghiar⁵⁰.

Robert de Clari vorbește despre două întâlniri pe care dogele le-a avut cu cruciații. În prima dintre acestea, Dandolo se oferea să-i păsuiască pe cruciați până la primele cuceriri pe care urmau să le efectueze împreună. Mai târziu, dogele a discutat doar cu șefii cruciadei despre cucerirea Zarei⁵¹. Villehardouin ne vorbește doar despre discuțiile pe care Dandolo le-a avut cu venețienii săi, ca apoi să facă direct oferta cruciaților⁵². Gunther de Pairis vorbește despre îngrozirea lui Balduin de Flandra, Bonifaciu de Monferrat și a tuturor celorlalți baroni la ideea de a ataca un oraș creștin, care, mai mult, aparținea regelui Ungariei, un cruciat protejat al papei. A avut loc o ceartă între baroni și venețieni ce a cauzat o mare pierdere de timp. Ne sunt prezentate apoi defecțiunile din tabăra cruciaților. Unii ajunseseră la Roma să-i ceară papei spre a-i dezlega de angajamentul care și-l luaseră. Inocențiu l-a trimis atunci pe emisarul papal Pietro de Capua pentru a potoli cearta dintre cruciați și venețieni. Aceștia din urmă rămaseră pe poziții și astfel cruciații au trebuit să accepte a ataca Zara, pentru că acest lucru li se părea mai puțin grav decât să abandoneze de tot cruciada. Mai mult, continuau să spera că apoi vor merge la Alexandria. Martin de Pairis, în schimb, care refuza categoric să meargă la Zara, l-a rugat pe Pietro de Capua să-l dezlege de jurământ. Dar trimisul papal îi interzisese lui Martin să părăsească oastea și îi încredințase comanda tuturor armatelor germane, adică acelea pe care Martin le adusese cu el, cele ce se găseau deja la Veneția și cele care eventual s-ar mai fi putut alătura cruciadei⁵³. Episcopul Conrad de Halberstadt s-a opus de asemenea atacului asupra Zarei⁵⁴. O scrisoare din partea papei i-a fost încredințată abatelui de Locedios în care se

⁵⁰ Helene Ahrweiler, *Byzance et la Mer*, Paris, 1966, p. 285.

⁵¹ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 62.

⁵² Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 47.

⁵³ Gunther de Pairis, *op. cit.*, p. 43-48.

⁵⁴ *The Deeds of the Bishop of Halberstadt*, p. 2; în: Alfred J. Andrea, *op. cit.*, p. 219

Vlad Sofronie

vorbea despre sancțiuni religioase severe împotriva cruciaților, în cazul în care aceștia ar ataca alți creștini. Scrisoarea nu a ajuns la armată, cel puțin nu înainte de a se afla în fața Zarei. Această prohibiție a lui Inocențiu este bănuită a fi mai mult de fațadă, fiindcă el știa că nu va ajunge la timp spre a avea vreun efect. Ca și Petru de Capua, Inocențiu al III-lea era pregătit să accepte o asemenea agresiune pentru a salva cruciada. Cert este că papa nu a avut control și o influență infimă în a se implica în desfășurarea evenimentelor. Tratatul, foarte bine gândit și speculat de venețieni, combinat cu sărăcia cruciaților, i-a dat cruciadei un nou țel propriu⁵⁵.

După ce armata cruciată a căzut de acord în vederea atacării și su-punerii Zarei venețienilor, dogele Enrico Dandolo a devenit cruciat în cadrul unei ceremonii din biserica San Marco. Trecerea în rândul „*celor care au luat crucea*“ a bătrânului doge și a altor venețieni de rang înalt este subliniată teatral în cronică lui Villehardouin⁵⁶. Asupra zilei când armata cruciată a ridicat ancora, sursele nu se pun de acord. Villehardouin și „*Devastatio*“ ne dau ca lună octombrie, dar este posibil ca acest lucru să se fi petrecut abia în noiembrie, dacă e să ținem cont de tergiversările care au amânat în repetate rânduri expediția, programată a porni inițial la 29 iunie 1202⁵⁷.

Zara era grija cea mai acută a venețienilor față de interesele pe care le aveau în Adriatică. Orașele de pe Coasta Dalmată și întreaga parte latină a Adriaticii erau indispensabile pentru comerțul și prosperitatea venețienilor. La 10 noiembrie, corăbiile au debarcat în fața Zarei. Legatul papal a fost consultat înainte de plecarea de la Venția, iar acesta nu s-a opus proiectului. Simon de Montfort și Enguerrand de Boves nu au dorit să încalce porunca papei de a nu ataca creștinii și s-au instalat de parte de grosul armatei. După un asediu scurt, cetatea a fost dobândită și devastată de venețieni. Orașenii din Zara fiind aliați cu pisanii, amenințau dominația venețienilor în Adriatică. Atacul acesta a făcut ca

⁵⁵ Donald Queller, *op. cit.*, p. 56-57, cf. *Gesta Innocentii*, p. 202.

⁵⁶ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁷ Steven Runciman, *op. cit.*, p. 115.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

această cruciadă să supraviețuiască și să salveze investiția făcută de venețieni⁵⁸.

În „*Devastatio*” se spune, referitor la cucerirea Zarei, că jurămintele care le depuseseră cruciații se năruiseră. Principiul cruciadei fusese violat de o acțiune distructivă, care nu a putut fi oprită. Nu se oferă o explicație directă asupra asaltului armat, dar autorul lasă să se înțeleagă că vina integrală aparține venețienilor. După cucerire sunt criticați nobilii bogați din fruntea cruciaților, care și-au oprit bunurile de preț pentru ei neglijându-i pe cei săraci⁵⁹. Alberic de Trois Fontaines trece peste experiența cuceririi Zarei, pe care o menționează fugitiv. Nu pomenește nici măcar faptul că armata cruciată a fost excomunicată, fiindcă a fost la rândul-i implicat în această problemă⁶⁰. Gunther de Pairis ne spune că orașul a fost cucerit fără vărsare de sânge. Cruciații au oferit apoi orașul venețienilor, care-l distruseră. Cu toate că nu avură nimic ce să-și reproșeze, după cum ne spune Gunther de Pairis, cruciații au fost excomunicați de papă pentru că-și însușiseră bunul regelui Ungariei. Cruciații trimit o delegație la Inocențiu al III-lea condusă de Martin de Pairis, Nivelon de Cherisy, episcopul de Soissons și Jean de Pairis. Cu siguranță că abatele Martin de Pairis fusese trimis de către contingentul german. Gunther ne spune că Inocențiu al III-lea s-a arătat mișcat de cererea cruciaților și le ridică excomunicarea. Cu această ocazie, Gunther face apologia lui Inocențiu al III-lea pe care-l descrie drept un papă de o mare bunătate, având în ciuda vârstei sale, înțelepciunea unui bătrân⁶¹.

După cucerirea cetății din noiembrie 1202, vremea era potrivnică spre a continua expediția în acel moment, astfel că cruciații au iernat la Zara. În timpul iernii se va petrece un eveniment care va marca decisiv desfășurarea ulterioară a cruciadei. Aflat în Occident, Alexios Al IV-lea a mai avut întrevederi cu papa Inocențiu al III-lea și cu Bonifaciu de Montferrat, la Curtea lui Filip de Suabia, în care a cerut ajutorul pentru repunerea pe tron a tatălui său, Isaac al II-lea Angelos. În ianuarie 1203, o solie venită din Germania, de la Curtea lui Filip de Suabia, din partea lui Alexios al IV-lea a ajuns la Zara. Prințul bizantin avea o ofertă con-

⁵⁸ Donald Queller, *op. cit.*, p. 65.

⁵⁹ *Devastatio Constantinopolitana*, p. 210, în: Alfred J. Andrea, *op. cit.*

⁶⁰ Alberic de Trois Fontaines, *Chronicle*, p. 272 în: Alfred J. Andrea, *op. cit.*

⁶¹ Gunther von Pairis, *op. cit.*, p. 53-56.

Vlad Sofronie

cretă. În schimbul restabilirii pe tron a lui Isaac al II-lea, Alexios al IV-lea se obliga la plata a două sute de mii de mărci de argint, la participarea la cruciadă cu un număr de 10.000 de oameni, la întreținerea permanentă în Palestina a unei armate de 500 de cavaleri, aprovizionarea cruciaților pentru încă un an și, ce era mai important, promitea uniunea celor două Biserici sub autoritatea papei de la Roma. Interesant de subliniat este faptul că solia din partea lui Alexios al IV-lea spunea că va pune 10.000 de oameni la dispoziția cruciaților în vederea continuării expediției spre Egipt⁶². Niketas Choniates spune că acestea erau doar promisiunile îmbătate de nebunie tinerească a lui Alexios al IV-lea⁶³.

Dandolo și Monferrat au fost încântați de oferta făcută. Venețienii erau fericiți fiindcă își recuperau banii, își întăreau și lărgeau privilegiile în Imperiul Bizantin, iar atacul spre Egipt, putea fi foarte ușor amânat. Villehardouin amintește despre negocierile anterioare dintre Alexios al IV-lea și cruciați la Veneția. Același cronicar relatează că Bonifaciu de Monferrat, contele de Blois și Dandolo au fost încântați de oferta făcută și spuneau că se vor umple de ocară dacă nu vor accepta această șansa unică⁶⁴. Robert de Clari nu menționează faptul că Alexios al IV-lea ar fi propus uniunea celor două biserici sub autoritatea papei. Tot el ne spune despre disensiunile care au apărut în cadrul armatei, marea majoritate a oamenilor dorind a-și continua pelerinajul. Partizanii ideii de deviere a cruciadei spuneau la acest moment că este imposibil fără bani a ajunge în Egipt. De Clari îl vede ca principal vinovat pentru devierea cruciadei pe Bonifaciu de Montferrat, despre care ne spune că dorea din interese particulare a ajunge neapărat la Constantinopol⁶⁵. Villehardouin menționează de asemenea părăsiri ale oastei, dând exemplu pe Simon de Montfort, Enguerrand de Boves, Guy de Montfort, Simon de Neauphle, persoane importante și influente care au refuzat a merge la Constantinopol și care au luat cu ei destul de numeroși soldați din oaste⁶⁶.

⁶² Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, p. 53; Johann Heinrich Krause, *Die Eroberung von Konstantinopel im XIII. und XV. Jahrhundert*, Halle, 1870, p. 57.

⁶³ Niketas Choniates, *op. cit.*, p. 53.

⁶⁴ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 59.

⁶⁵ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 79-81.

⁶⁶ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 61 - 62.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

Gunther de Pairis adaugă că Filip de Suabia a fost acela care l-a trimis pe Alexios al IV-lea cruciaților, rugându-i să facă tot posibilul să-l pună pe tânăr pe tron la Constantinopol. Tot aici se precizează că Filip de Suabia a ordonat cruciaților germani să-l pună pe tron pe tânărul său cumnat. Francezilor, flamanzilor și venețienilor le promisese, în schimbul ajutorului lor, că pe viitor pelerinii vor putea traversa pământurile germane și grecești în siguranță. În această cronică suntem înștiințați că Alexios al IV-lea le-a promis cruciaților 300.000 de mărci de argint. De aceea, majoritatea acceptară să-l ajute. Alți câțiva, care erau convingși că asta nu se va face fără vărsare de sânge, se neliniștiră de soarta cruciadei și gândeauă să nu se meargă la Constantinopol. Numele acestora nu ne sunt redade în cronică lui Gunther⁶⁷.

Autorul lui „*Devastatio Constantinopolitana*” ne informează că marchizul și baronii au fost încântați de propunerile lui Alexios, în timp ce oamenii simpli au jurat să nu meargă spre Grecia și mai mult de atât, ei au părăsit oastea și s-au îndreptat spre Ungaria⁶⁸.

Niketas Choniates vede ura venețienilor față de Imperiul Bizantin drept responsabilă pentru devierea cruciadei. Isaac al II-lea și Alexios al III-lea au împovărat cu impozite orașele Imperiului și le-au impus să plătească drepturi de vamă venețienilor, fără să țină seama de contractele ce existau între Constantinopol și cetatea din lagună. Într-adevăr, până atunci, venețienii dominaseră Bazinul Mediteranean, beneficiind de prietenia și protecția împăratului Roman. Alexios al III-lea îi preferă pe pisani în locul venețienilor și refuză să le dea restul sumei în aur, pe care Manuel I promisese să le-o verse după 1171. Choniates vede în această atitudine a lui Alexios al III-lea motivul urii lui Enrico Dandolo față de Constantinopol. După cronicarul grec, Dandolo, bătrân plin de ranchiună și obsedat de ideea de a răzbuina Veneția contra Constantinopolului, nu vroia să atace singur Imperiul Roman. De aceea, el se aliază cu cruciații pe care reuși să-i convingă să abandoneze proiectul de cruciadă pe Pământul Sfânt. După spusele lui Niketas, cruciații l-au primit cu bucurie pe Alexios al IV-lea, sperând să primească mult aur. Cronicarul

⁶⁷ Gunther de Pairis, *op. cit.*, p. 119 - 120.

⁶⁸ *Devastatio Constantinopolitana*, p.210, în: Alfred J. Andrea, *op. cit.*

Vlad Sofronie

grec este de părere că baronii au fost cei care i-au smuls acele promisiuni lui Alexios al IV-lea⁶⁹.

Această acțiune a lui Filip de Suabia cu venețienii și cu capii cruciadei nu avea cum să mulțumească Biserica de la Roma. Alexios al IV-lea nu-l impresionase pe papă în întrevederele avută anterior. Deși ridicase excomunicarea asupra cruciaților, papa o menținea asupra venețienilor. Pentru un protest activ al papalității în vederea viitoarelor acțiuni, era prea târziu. Cum devierea cruciadei presupunea aducerea Bisericii de la Constantinopol sub autoritatea Romei, aceasta nu putea decât să-l mulțumească pe papă⁷⁰. Inocențiu al III-lea nu putea refuza a profita de pe urma evenimentului, dar aceasta nu ne poate duce la ideea că ar fi planificat atacul, cum spune Jane Sayers⁷¹. Atacul asupra Zarei și următorul care se planifica asupra Constantinopolului sunt văzute ca accidentale și că nu au fost planificate în prealabil, cum spun unii istorici. Walter Norden vede devierea ca pe o coincidență a faptelor care s-au derulat. Venirea lui Alexios al IV-lea în Occident este văzută tot ca ceva spontan. Totuși, istoricul subliniază faptul că momentul a fost favorabil pentru viitorul plan care s-a elaborat. El nu vede însă o conspirație a Occidentului care mocnea de mai multă vreme împotriva Bizanțului, ci doar un moment favorabil rezultat dintr-o grămadă de coincidențe și care a fost speculat de lumea occidentală⁷².

Johannes Haller și Achille Luchaire ne spun că Inocențiu nu s-a gândit nici un moment a deturna cruciada spre Constantinopol. Deși supunerea Bisericii grecești îi era foarte importantă, recucerirea Ierusalimului îi era infinit mai vitală decât supunerea Capitalei bizantine. Încercarea de a ajunge la o înțelegere prin corespondență cu Alexios al III-lea îi era mai apropiată decât a-l vedea pe ruda lui Filip de Suabia, Alexios al IV-lea, pe tron. În ultimul moment, papa a încercat a-i opri

⁶⁹ Niketas Choniates, *op. cit.*, p. 551-553.

⁷⁰ Steven Runciman, *op. cit.*, p. 116-117.

⁷¹ Jane Sayers, *Innocent III. Leader of Europe 1198-1216*, London, New York, Longman, 1995, p. 178.

⁷² Walter Norden, *Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergang des byzantinischen Reiches (1453)*, p. 153-155.

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

pe cruciați de a pleca spre Constantinopol, bănuind că grecii nu vor sune Biserica când vor vedea armata cruciată la porțile orașului⁷³.

La 25 aprilie, Alexios al IV-lea a ajuns la Zara din Germania. Robert de Clari nu ne precizează data plecării spre Constantinopol, cum de altfel nu face nici Villehardouin⁷⁴. Navigarea spre Constantinopol probabil că s-a făcut la câteva zile de la venirea lui Alexios al IV-lea la Zara. În loc de Egipt, oastea s-a îndreptat și a cucerit Zara, iar acum se îndrepta spre Constantinopol. Obiectivul inițial al cruciadei nu fusese îndeplinit, iar ea a fost deviată total de la drumul inițial.

Indiscutabil este faptul că devierea cruciadei nu a fost o simplă coincidență. Cererea lui Alexios al IV-lea a oferit doar motivul palpabil de a pleca spre capitala Imperiului de Răsărit. După cum am văzut și mai devreme, în fruntea armatei cruciate se afla Bonifaciu de Montferrat, care nu-și disimulase ura pe care o nutrea față de Imperiul Bizantin. Venetienii nu erau interesați a ataca Egiptul spre a-și prejudicia interesele comerciale de acolo. Foarte plauzibilă este relatarea lui Niketas, care prezintă direct motivele urii pe care venetienii o aveau față de bizantini. Într-adevăr, papa Inocențiu al III-lea probabil că nu se gândise de la început la atacarea Constantinopolului. Cum încercarea sa de a uni bisericile pe cale pașnică a eșuat, cu siguranță că nu s-a opus plecării cruciaților spre Imperiul bizantin din moment ce aceasta îi asigura interesele.

Occidentul se mai confruntase cu Bizanțul și în primele cruciade. Au existat conflicte între bizantini și cruciați, iar Bohemund și Roger al II-lea nu s-au sfiit a ataca direct Imperiul și a încerca cucerirea lui. Supunerea Constantinopolului a fost plănuită de Barbarossa în timpul cruciadei a treia. Ulterior și Henric al VI-lea a avut o tentativă de cucerire a capitalei Imperiului de Răsărit, dar nici aceasta nu a avut loc, datorită morții neașteptate a împăratului. Nu a fost vorba decât despre o amânare. După cum putem vedea, au existat în prealabil premise pentru cucerirea Constantinopolului. Venirea și cererea de ajutor a lui Alexios al IV-lea a creat conjunctura favorabilă și a dat un motiv oficial și de legitimitate atacului asupra Constantinopolului. A fost însă urmarea unui secol plin de confruntări între cele două lumi. Devierea spre

⁷³ Johannes Haller, *op. cit.*, p. 275-276, Achille Luchaire, *op. cit.*, p. 73.

⁷⁴ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 64; Robert de Clari, *op. cit.*, p. 89.

Vlad Sofronie

Constantinopol a venit ca ceva firesc, dacă e să luăm în considerare evenimentele care au precedat declanșarea așa-zisei cruciade din 1202.

Cronicarii vin cu interpretări oarecum asemănătoare referitoare la cei care au fost responsabili de devierea cruciadei. Robert de Clari spune că Enrico Dandolo i-a convins pe baroni să meargă la Constantinopol. Choniates, după cum am prezentat mai sus, îl face, la rândul-i, responsabil pe Enrico Dandolo. Gunther de Pairis îi învinuiește de asemenea pe venețieni și pe dogele lor de devierea cruciadei. Doar Villehardouin îi face responsabili de deviere pe cei care au părăsit oastea spre a pleca în Siria. Dacă este să dăm crezare majorității dintre ei, venețienii sunt principalii vinovați de întorsătura lucrurilor în timpul cruciadei. Interesul lor economic era clar, iar supunerea Bizanțului ar fi reprezentat pentru ei victoria supremă. Totuși, ei nu au făcut altceva decât să profite de conjunctura existentă, ceea ce îi va aduce la sfârșitul „cruciadei” în situația de a fi, practic, singurii învingători ai acestui tragic eveniment.

Abstract: The deviation of the fourth Crusade: spontaneous act or premeditation ? In this work, we tried to analyse the causes that led to the starting of the fourth crusade and its deviation from the first planned route. First we can't say that this military campaign was a crusade, because the religious factor had stumped itself a long time ago. The military attack of Constantinople at the beginning of the 13-th century shouldn't be watched as something spontaneous but as a number of events which lead to that conclusion. The first three crusades had set the meeting of two different mentalities, two different civilisations, two different worlds(the Byzantine and the Latin one) which will get into conflict. The eastern Christians were regarded as heretics and traitors. The failure of the second and third crusade amplified the hate of Western Europe towards Byzantium, which was considered the main guilty in sabotaging the crusades.

An antibyzantinic ideology was developed into Latin Europe, and its main purpose was to prepare the western Christians for the inevitable conquering of Constantinople. The Byzantine empire was seen as the only impediment in regaining the Holy Fortress, Jerusalem. This situation will be exploited by Venice. The republic from the Adriatic Sea will be the main factor in dividing the two Christendoms in

Devierea Cruciadei a IV-a: Act spontan sau premeditat?

1204. Venice was not interested in the idea of the crusade but only in its economical and comercial interests. The Venetians have the biggest fault in the deviation of the fourth crusade from its main route, Egypt, through Constantinople, via Zara. They didn't want to endanger their relations with Egypt, so in the contract signed with the crusaders they set some conditions, which were impossible to be honoured by the other part. The blackmail with the attacking of Zara fortress was well planed. Because the crusaders couldn't pay the dues to Venice it was natural that they had to conquer catholic Zara and give it to the Venetians, because they couldn't honour the initial pay to the fortress from the Lagoon. After conquering Zara it was obvious that the crusade will not return now to Egypt because the Byzantine empire was much closer.

We need to underline another important factor in the deviation of this military campaign : the presence of Alexios the- IV-th. in Western Europe begging for help in front of the pope Innocent the III-rd. and at the court of Phillip. The Byzantine prince came to ask for help because his father was dethroned and blinded by Alexios the III-rd. The presence of the prince heir gave the perfect and official pretext to the crusader army in conquering and attacking the Byzantine capital, to put things right and to reinstall Alexios the IV-th. and his father on the throne. We must not forget the internal problems the Byzantine state had at this moment of time. Its weaknesses was well known in the Western world. The 12-th century anti-byzantinic ideology through the clergy and chroniclers of Latin Europe prepared the Western Christianity for a future attack over the eastern Christians. The election of the count of Montferrat as a military leader of the crusade was another reason which spoke against Byzantium. The count lost two of his brothers during internal conflicts for the Byzantine crown so his hate was natural and personal against the Eastern empire. We shouldn't forget the pope Innocent the III.-rd under whose guidance and blessing the crusade should have been deployed itself. But the pope was only a puppet in the developing of the crusade. For Innocent the III-rd, conquering the Byzantine empire (Constantinople) was serving his interests. What he tried to realize through the diplomatic way, the crusaders managed to obtain through the military way. The submission of the

Vlad Sofronie

Greek Eastern Christian church by the Papality was the only and decisive reason why the pope hadn't interfered in the crusade. The excommunication of the Venetians was only formal, because after having seen the end of the campaign, the pope couldn't have been more satisfied with the result. For the moment, Rome subdued the Byzantine church .

At his calling for the crusade few important people answered. Foulques of Neuilly propaganda was decisive in convincing some barons, counts and mostly knights to join the planned crusade. The large majority of the common people didn't join after the disappointment that the first crusades brought them. The religious ideology of the crusades was also lost, so it was more like a military campaign that only higher people of the Western society joined, accompanied by the knights, whose purpose was to fight.

The chroniclers (Robert de Clari, Niketas, Gunther of Pairis) consider Venice's guilt as the main one for the deviation of the crusade. The truth is that Venice followed its interest very skilfully. This attack of the Western world would have come sooner or later. The past conflicts between Byzantium and Latin Europe over the last century would have finally brought this conclusion from 1204. The weakness of the Eastern empire, the motive given the crusaders by Alexios the IV - th. only prepared the inevitable. Venice, the papality, the Western Empire were interested in eliminating their rival from Constantinople. The clash of two different worlds at this time (the Latin and the Greek one) came to an conclusion. The difference in their mentalities, cultures and in their civilizations brought them into conflict and to this tragic result marked by the fourth crusade in 1204.